

menleri] (New York, Macmillan, 1990)'dir. Eser, yararcılık ve yararcılığın farklı versiyonları üzerinde yakın zamanlarda yapılmış olan çalışmalar olduğu kadar, Bentham ve Mill'in en önemli yazılarından seçilmiş okuma parçalarını ihtiva etmektedir. Kitapta yer alan malzemenin bir bölümü oldukça ileri düzeyde olmakla birlikte, Glover'ın bölüm başlarına konmuş faydalı girişleri, ele alınan konulara nüfuz edebilmeyi kolaylaştırmaktadır.

Uygulamalı etik konusunda ise, Jonathan Glover'ın *Causing Death and Saving Lives* [Ölüme Neden Olma ve Hayat Kurtarma] (London, Penguin, 1977) adlı eseriyle Peter Singer'in *Practical Ethics* [Pratik Etik] (Cambridge: Cambridge University Press, 1980)'i hem ilginç ve hem de kolay okunabilir kitaplardır. Peter Singer'in editörlüğü yaptığı *Applied Ethics* [Uygulamalı Etik] (Oxford: Oxford University Press, 1986) ilginç ve önemli denemelerden meydana gelen mükemmel bir seçkidir. Editörlüğü yine Peter Singer tarafından yapılan *A Companion to Ethics* [Etik için Elkitabı] (Oxford, Blackwell, 1991), etiğin kapsamı içine giren birçok konuya özlü, ama aynı oranda derinlikli giriş sağlar.

J. L. Mackie'nin *Ethics: Inventing Right and Wrong* [Etik: Doğru ve Yanlışın İcadı] (London, Penguin, 1977) ve G. J. Warnock'un *Contemporary Moral Philosophy* [Çağdaş Ahlâk Felsefesi] (London: Macmillan, 1967)'si, hiçbiri kolay olmamakla birlikte, okunmaya fazlasıyla değer olan etiğe giriş kitaplarıdır.*

* Türkçede başvurulabilecek belli başlı etik kitapları arasında, Hilmi Ziya Ulken'in 1946 tarihinde yayınlanmış *Ahlâk* adlı kitabıyla, Annemarie Pieper'in Türkçeye Veysel Atayman ve Gönül Sezer tarafından kazandırılan *Etiğe Giriş* adlı kitabı ve Ross Poole'un Mehmet Küçük tarafından tercüme edilen *Ahlâk ve Modernlik* adlı eseri bulunmaktadır [çev.].

3

Politika

Eşitlik nedir? Özgürlük nedir? Bunlar değerli veya peşine düşülecek amaçlar mıdır? Bu amaçlara nasıl erişilebilir? Yasaları ihlâl edenlerin özgürlüklerini kısıtlama durumu için ne gibi haklı sebepler gösterebiliriz? Yasayı ihlâl etmek durumunda kaldığınız durumlar olabilir mi? Bunlar, herkes için önemli olan sorulardır. Siyaset filozofları bu soruları aydınlığa kavuşturmaya ve cevaplamaya çalışmışlardır. Politika felsefesi, etik, iktisat, siyaset bilimi ve düşüncelerin tarihi ile örtüşen, çok geniş bir konudur. Politika filozofları genellikle kendilerini içinde buldukları politik durumlara bir karşılık veya tepki olarak yazarlar. Bir filozofun argümanlarını anlamak için, tarihsel ardalana ilişkin bilgi, bu alanda, birçok alanda olduğundan çok daha büyük bir önem taşır. Bu kısa kitapta sahnenin tarihsel olarak hazırlanışına, açıktır ki, yer olamaz. Düşünceler tarihi ile ilgilenenler için bölümün sonundaki ek okuma önerileri yararlı olacaktır.

Bu bölümde, eşitlik, demokrasi, özgürlük, ceza ve sivil itaatsizlik gibi merkezî politik kavramlar üzerinde, bu kavramların doğurduğu felsefî problemleri incelemek suretiyle, yoğunlaşacağım.

Eşitlik

Eşitlik çoğu zaman amaçlanmaya değer bir politik hedef veya ideal olarak sunulur. Eşitliğin şu ya da bu şeklini savunanlar eşitlikçiler diye bilinir. Bu eşitliğe erişmeyi amaçlamanın gerisindeki motif, genellikle ahlâkî bir motiftir: Eşitlik amacı, Tanrı'nın gözünde hepimizin eşit olduğunu bildiren Hristiyan inancında, bütün insanlara beslenecek saygının eşitliğinin rasyonalitesiyle ilgili Kantçı inançta veya muhtemelen insanlara eşit muamele etmenin mutluluğu arttırmanın en iyi olduğu mealindeki yararçı inançtan hareketle temellendirilebilir. Eşitlikçiler yönetimlerin ahlâkî eşitliği tanıma noktasından yönettikleri insanların hayatlarında eşitliğin belli bir türünü hayata geçirmeye doğru geçmek için çaba göstermeleri gerektiğini savunurlar.

Fakat "eşitliği" nasıl anlamalıyız? İnsan varlıkları her bakımdan, açıktır ki, asla eşit olamazlar. Bireyler zekâ, güzellik, atletik beceri, boy, saç, rengi, doğum yeri, giyim tarzı ve daha birçok bakımdan birbirlerinden farklılık gösterirler. İnsanların birbirlerine her bakımdan mutlak olarak eşit olmaları gerektiğini öne sürmek gülünç olur. Tam bir eşbiçimliliğin pek bir cazibesi yoktur. Eşitlikçiler nüfusu sadece klonlardan* oluşan bir dünya teklif ediyor olamazlar. Fakat, eşitliği tam bir eşbiçimlilik olarak yorumlamanın aşikâr saçmalığına rağmen, eşitlikçiliğin kimi muhalifleri onu bu şekilde tasvir etmede ısrar ederler. Bu bahçeye kargaları ürkütmek amacıyla bir tür korkuluk yapmaya, veya salt kendisini yere indirmek için kolay bir hedef yaratmaya benzer. Onlar, insanların birbirlerinden farklılık gösterme tarzlarına işaret etmek veya, eşbiçimliliğe yakın bir şeye ulaşılması hâlinde bile, insanların eski durumlarına benzer bir şeye çok çabuk döneceklerini iddia etmek suretiyle, eşitlikçiliği çürütmüş olduklarını düşünürler. Bununla birlikte, böyle bir saldırı sadece teorinin bir karikatürüne karşı başarılı olabilir ve eşitlikçiliğin çoğu versiyonuna hiçbir zarar vermez.

Eşitlik öyleyse, her zaman, her bakımdan değil de, bazı bakımlardan eşitliktir. Dolayısıyla, bir kimse kendisinin eşitlikçi olduğunu beyan ettiği zaman, onun bununla tam olarak neyi anlatmak istediğini keşfetmek önem taşır. Başka bir deyişle, politik bağlamda kullanılan "eşitlik", daha eşitçe paylaşılması gerekenin ne olduğuna, ve onun kimler tarafın-

* Zoolojide, özel bir muamele ile nüvesi faal duruma getirilmiş hücrelerden meydana gelen ve birbirine benzeyen veya bütünüyle birörnek canlılar grubu[çev.]

dan paylaşılacağına dair bir açıklama olmadığı sürece, az ya da çok anlamsız olmak durumundadır. Eşitlikçilerin eşitçe ya da daha eşit bir biçimde dağıtılması gerektiğini savundukları şeyler çoğunluk, para, iş imkânı ve politik iktidardır. İnsanların zevkleri önemli ölçüde farklılık gösterse bile, sözünü ettiğimiz bu şeyler yaşanmaya değer ve keyifli bir hayata önemli ölçüde katkı yapabilirler. Bütün bu değer ya da iyileri daha eşit bir biçimde dağıtmak, bütün insan varlıklarına duyulması gereken saygıda eşitliği sağlamanın bir yoludur.

Paranın Eşit Dağılımı

Aşırı bir eşitlikçi paranın, herkes tam tamına aynı gelire sahip olacak şekilde, bütün yetişkin insan varlıkları arasında eşitçe dağıtılması gerektiğini savunabilir. Çoğu toplumda para insanların yaşaması için zorunludur. O olmadığında, insanlar yemek, barınma ya da giyinme ihtiyaçlarını karşılayamazlar. Paranın yeni baştan eşitçe dağıtılması, söz gelimi yararçı temeller üzerinde, mutluluğu arttırmanın ve acıyı azaltmanın en muhtemel yolu olarak, haklılandırılabilir.

Paranın Eşit Dağıtılmasının Eleştirisi

Pratik Olmamaklığı ve Kısa Ömürlü Olması

Paranın eşit dağılımının erişilemez bir hedef ya da amaç olduğu çok aşikârdır. Paranın tek bir kent içinde dahi eşitçe pay edilmesinin pratik zorlukları olağanüstü büyük olacaktır: Paranın yetişkin bütün insan varlıkları arasında eşitçe pay edilmesi lojistik açıdan bir kâbus olabilir. Dolayısıyla, gerçekçi olduğunda, bu türden aşırı bir eşitlikçinin ümid edebileceği en iyi şey, paranın, muhtemelen bütün yetişkinlere ödenecek sabit bir ücret tespit edilmesi suretiyle, daha eşit bir dağılımı olacaktır.

Fakat zenginliğin eşit bir dağılımına çok yaklaşabilirsek dahi, böyle bir şey hayli kısa ömürlü olur. Farklı insanlar paralarını farklı şekil-

lerde kullanırlar; kurnazlar, dalavereciler ve güçlüler zayıfların, budaların ve cahillerin zenginliğini çok çabuk ele geçirirler. Bazı insanlar paralarını çarçur ederken, bazıları biriktirir. Bazıları paraya sahip olmaz, paralarını kumarda heba edebilir, diğer bazıları ise paylarını arttırmak için pekâla hırsızlık yapabilirler. Zenginliğin eşit bir dağılımına benzer bir şeyi muhafaza etmenin biricik yolu, tepeden zora dayalı bir müdahale olur. Bu ise hiç kuşku yok ki, insanların hayatlarına hoş olmayan müdahaleleri ihtiva eder ve onların istediklerini yapma özgürlüklerini sınırlayabilir.

Farklı İnsanların Farklı Miktarları Hak Etmesi

Paranın eşit bir dağılımına erişme yönündeki teşebbüslere karşı bir diğer itiraz, farklı insanların icra ettikleri işler ve topluma yaptıkları katkı için farklı maddî ödülleri hak ettiği gerçeğine işaret eder. Bu yüzden, örneğin zaman zaman endüstrinin zengin liderlerinin, millete yaptıkları görece olarak daha büyük katkı dolayısıyla, kendilerine ödedikleri büyük maaşları fazlasıyla hak ettikleri öne sürülür: Onlar, başka insanların iş bulmalarını ve faaliyette buldukları ülkenin bütünün genel ekonomik refahına katkıda bulunmalarını mümkün kılarlar.

Onlar yüksek ücretleri hak etmeseler bile, bu yüksek ücretlere, işin daha verimli bir şekilde yapılmasını sağlamak için, toplumun, mâliyeti çok aşan bütünsel yararı adına bir teşvik olarak ihtiyaç duyulur: Onlar olmadığında, herkes için paylaşacak çok daha az şey olur. Yüksek ücret teşviği olmadığında, işi yapma ehliyet ya da yeterliliğinde olan hiç kimse, o işin sorumluluğunu üzerine almaz.

Burada eşitlikçiler ile bireyler arasında maddî bakımdan büyük eşitsizliklerin kabul edilebilir olduğuna inanlar arasındaki temel bir farklılıkla karşı karşıya bulunuyoruz. Bireyler arasında zenginlik bakımından sadece küçük farklılıkların kabul edilebilir olduğu, ve ideal olarak bu farklılıkların ihtiyaç bakımından farklılıklara tekabül etmesi gerektiği, çoğu eşitlikçinin temel bir inancıdır. Bu da, paranın eşit dağılımı ilkesi için başka bir eleştiriye akla getirir.

Farklı İnsanların Farklı İhtiyaçları Olması

Bazı insanlar yaşamak içinden diğerlerinden daha çok paraya ihtiyaç duyarlar. Hayatını sürdürebilmek için, her gün muntazaman gerçekleşecek pahalı bir tıbbî tedaviye muhtaç birinin, içindeki her bireyin söz konusu toplumun toplam zenginliğinden alınacak eşit bir payla sınırlanmış olduğu bir toplumda, elbette toplum özellikle zengin bir toplum değil ise eğer, uzun yaşayabilmesi pek muhtemel değildir. Bireysel ihtiyaca dayanan bir taksim yöntemi, öyleyse, ortak insanlığa saygı hedefine, paranın eşit dağılımı yönteminden daha fazla yaklaşır. *

Yeni Baştan Dağıtma Hakkının Olmaması

Bazı filozoflar zenginliğin yeni baştan eşit dağılımı hedefinin ne kadar cazip gibi görünürse görünsün, bireylerin mülkiyet ve mülkiyetlerini koruma haklarını ihlâl ettiğini ve bu ihlâlin ahlâken yanlış olduğunu savunmuşlardır. Bu filozoflar hakların her zaman, yararcılık benzeri, başka bütün mütalaalardan üstün olduğunu savunurlar. Robert Nozick (1938 -), *Anarchy, State and Utopia* [Anarşi, Devlet ve Ütopya] adlı eserinde, yasal olarak elde edilmiş mülkiyeti koruma ve işletmenin temel bir hak olduğunu vurgularken, bu konumu benimser.

Bu filozoflar bu hakların tam olarak ne olduklarını ve nereden geldiklerini söyleme problemiyle karşıya kalırlar. Onlar "haklar"la, her ne kadar bu türden haklar âdil bir toplumda hukukî haklar ile örtüşebilirler de, hukukî hakları anlatmak istemezler: Hukukî haklar hükümet veya uygun otoritenin ortaya koyduğu, hukuk düzeninin insanlara verdiği haklardır. Söz konusu haklar, hukukî haklardan farklı olarak, ideal bir çerçeve içinde yasaların oluşumuna veya hukukî düzene rehberlik eden doğal haklardır. Bazı düşünürler bu türden hakların olabilmesi düşüncesine karşı çıkarlar. Örneğin, Bentham'ın doğal haklar idesine "bütünüyle anlamsız" bir düşünce diye karşı çıkışı ünlüdür. Devletin mevcut zenginliği yeni baştan dağıtma hakkına sahip olmadığı görüşünü savunan birinin, bu hakların yalnızca varoluşunu olumlamak yerine, en azından sözü edilen doğal mülkiyet hakkının kaynağını açıklayabilmesi gerekir. Doğal hakların savunuculuğunu yapanların bunu başaramadıkları çok aşikârdır.

İşte Fırsat Eşitliği

Birçok eşitlikçi, zenginliğin dağılımında eşitlikten söz edilemese bile, herkesin eşit fırsatlara sahip olması gerektiğine inanır. Eşitsiz muamelelerin büyük ve yaygın olduğu önemli bir alan, iş veya istihdam alanıdır. İş bakımından fırsat eşitliği, herkesin, yeteneğe hiç bakılmaksızın, her istediği işi yapmasına izin verilmesi gerektiği anlamına gelmez: Bir diş veya bir cerrah olmak isteyen herkese, göz/el koordinasyonunun ne kadar kötü olduğunu hiç dikkate almadan, dişçi ya da cerrah olma izni verilmesi gerektiği düşüncesi, bütünüyle saçmadır. Fırsat eşitliği, ilgili mesleği icra etmek için gerekli beceri ve yeteneklere sahip bulunan herkes için eşit fırsat anlamına gelir. Bu, bazı insanlar diğerlerinden daha büyük bir genetik potansiyel ile dünyaya gelecek ya da daha iyi bir eğitim alacak kadar şanslı oldukları ve dolayısıyla, iş dünyasında görünüşte eşit bir rekâbet altında yarışa önden başladıkları için, yine de eşitsiz muamelelerin bir türü olarak görülebilir. Bununla birlikte, iş bakımından fırsat eşitliği genellikle, eğitim alma hakkında eşitlik gibi, çok çeşitli türden eşitlikleri ihtiva eden daha genel bir eşitliğe doğru hareketin yalnızca bir yönü olarak savunulur.

İşte fırsat eşitliği talebini kamçılayan şey, büyük ölçüde çeşitli mesleklerde gözlenen yaygın ırk ve cinsiyet ayrımcılığı olmuştur. Eşitlikçiler, gerekli niteliklere sahip herkese iş ararken eşit muamelede bulunması gerektiğini savunurlar. Irk ya da cinsiyetin ilgili işi icra etmek için gerekli bir nitelik olarak görüldüğü kimi nâdir durumlar hariç, hiç kimseye ırk ya da cinsiyetinden dolayı ayırım yapılmamalıdır: Söz gelimi, bir kadının bir sperm vericisi olması imkânsızdır, bundan ötürü bu işe başvuran kadın adayları hiç hesaba katmamak fırsat eşitliği ilkesini çiğnemek olmaz.

Bazı eşitlikçiler, işe başvurmada fırsat eşitliği talebinde bulunmanın dahi ötesine giderler: Onlar belirli mesleklerdeki mevcut dengesizlikten, söz gelimi erkeklerin kadın yargıçlar üzerindeki hâkimiyetinden kurtulmanın önemli olduğunu savunurlar. Onların varolan dengesizlikleri telâfi etme yöntemleri tersine ayrımcılık olarak bilinir.

Tersine Ayrımcılık

Tersine ayrımcılık, eskiden imkânları fiilen sınırlanmış, hatta belki de ezilmiş olan grupların durumlarını etkin olarak iyileştirmek anlamına gelir. Başka bir deyişle, tersine ayrımcılık, bir işe başvuranları, ayrımcılığın eskiden çoğunlukla kendilerine yöneltilmiş olduğu gruplardan olan insanlara ayrıcalık tanıma anlamında, bilinçli olarak eşitsiz muamele etmeye tâbi tutmaktır. İnsanları bu bakımdan eşitsiz muameleye tâbi tutmaktan maksat, toplumun daha eşit hâle gelmesi sürecini, sadece belirli mesleklerde varolan dengesizlikleri gidermek suretiyle değil, fakat aynı zamanda geleneksel olarak geride kalmış, veya dışlanmış gruplardan olan genç insanlar için güvenecekleri ve öykünecekleri rol modelleri sağlamak suretiyle, hızlandırmaktır.

Buna göre, söz gelimi İngiltere'de, konunun lisans düzeyinde eğitimi almış çok sayıda kadın bulunması olgusuna rağmen, kadınlarla belki kıyaslanamayacak kadar çok erkek üniversite hocası bulunmaktadır. Tersine ayrımcılığın savunuculuğunu yapan biri bizim bu durumun tedricen ve kendiliğinden değişmesini beklemek yerine, etkin bir biçimde müdahalede bulunarak, üniversite hocalığına veya okutmanlığına başvuran kadınlar lehine ayrımcılık yapmamız gerektiğini savunur. Bu ise, bir kadın ve bir erkekten her ikisinin de aşağı yukarı eşit yeteneğe sahip olması durumunda, bizim kadını seçmemiz gerektiği anlamına gelir. Fakat tersine ayrımcılık yandaşlarından çok büyük bir bölümü, bununla yetinmeyip biraz daha ileri gider ve kadının erkekten daha zayıf bir aday olması durumunda bile, onun mesleğin gerektirdiği görevleri yerine getirmeye yetecek uzmanlığa sahip olması koşuluyla, tercihimizi kadından yana kullanmamız gerektiğini savunur. Tersine ayrımcılık, geleneksel olarak dışlanmış grubun üyelerinin yüzdesi bu grubun üyelerinin bir bütün olarak nüfus içindeki yüzdelerini aşağı yukarı yansıtıncaya kadar uygulanacak geçici bir tedbirdir.

Tersine Ayrımcılığın Eleştirisi

Anti-Eşitlikçi Olması

Tersine ayrımcıların amaçları eşitlikçi olabilir, ama bazı insanlar onların söz konusu amaçlara ulaşma yolları veya tarzlarının haksız, adalet-

siz olduğu hissine kapılmaktadır. Sağlam ve tutarlı bir eşitlikçi için, işte fırsat eşitliği ilkesi ilgili konuyla ilişkisiz temeller üzerinde vuku bulması muhtemel her tür ayrımcılıktan sakınılması gerektiği anlamına gelir. Bir işe yapılan başvuruları farklı bir muamele tâbi tutmanın yegâne gerekçesi, başvuru sahiplerinin işle ilgili olarak farklı özelliklere sahip olmalarıdır. Ancak tersine ayrımcılığın sahip olabildiği bir-cik haklılandırma, birçok meslekte cinsiyet, cinsel tercihler veya ırksal kökenler benzeri şeylerin konuyla ilişkisi veya yapılacak işle alakası olmadığı kabulüne dayanır. Dolayısıyla, tersine ayrımcılığın nihai sonucu ne kadar cazip olursa olsun, o temel bir ilke olarak fırsat eşitliği ilkesine bağlanmış biri için kabul edilemez olmak durumundadır. Tersine ayrımcılığın bir savunucusu buna hiç kuşku yok ki, mevcut durumun dışlanmış veya normal menfaatlerinden ya da temel haklarından yoksun bırakılmış grupların üyeleri için, tersine ayrımcılığın yaygın olarak uygulandığı bir durumdan çok daha adaletsiz olduğu karşılığını verir. Böylesi aşırı bir politikanın bu duruma bir alternatif olduğu durumlarda, işe başvuranın ırksal kökeni veya cinsiyeti fiilen işi yapmanın gerekli bir koşulu veya işle ilgili bir nitelik hâline gelebilir, zira mesleğin bu grubun üyeleri tarafından yapılabileceğini gösterecek bir rol modeli olarak eylemek bu şekilde seçilen birinin işinin bir parçasıdır. Ama, bu sonuncu durumun şöyle ya da böyle bir tersine ayrımcılık olduğu tartışmalıdır: Bu özellikler işle hakikaten ilgili özellikler ise eğer, personel seçerken onları dikkate almak, gerçekte bir ayrımcılık olmayıp, daha ziyade belli bir işi icra etmek için gerekli olan niteliklerin en önemlileri olarak gördüğümüz niteliklerde yapılan bir tashih ya da düzenleme olmak durumundadır.

Kızgınlık ve Nefrete Yol Açabilmesi

Tersine ayrımcılığın amacı belirli (veya bütün) mesleklere girebilme şansının daha eşitçe dağıtılmış olduğu bir toplum yaratmak olsa da, o pratikte temel haklarından mahkûm bırakılmış veya dışlanmış gruplara yönelik yeni veya ek bir ayrımcılığın müsebbibi olabilir. Bir işi her nasılsa dışlanmış veya ezilmiş bir gruptan olmadığı için alamayan biri, işi büyük ölçüde cinsiyeti veya ırksal kökeni dolayısıyla elde edenlere karşı kızgınlık ve hatta nefret duyabilir. Bu, patronlar görevlerini iyi yapmaya çok aşikâr olarak yetili olmayan adayları işe aldıkları zaman özel-

likle bir problem hâline gelir. Bu, sadece patronların ve meslektaşlarının en kötü önyargılarını teyid etmekle kalmaz, fakat aynı zamanda onların gruplarının diğer üyeleri için yoksul rol modelleri olmalarıyla sonuçlanır. Ve de hepsinden önemlisi, bu, uzun vâdede, işte, tersine ayrımcılığın hayata geçirebileceğine inanılan, fırsat eşitliğine doğru genel hareketin altını kazır. Bu eleştiri, bununla birlikte, tersine ayrımcılığın görelî olarak yüksek olmasının muhtemel sonuçlarından sakınabilmek üzere, bir işe başvuracak her aday için, minimum yetenek standardı tespit etmek suretiyle karşılanabilir.

Politik Eşitlik: Demokrasi

Eşitliğin peşine düşülen başka bir alan da politik katılım alanıdır. Demokrasi çoğunluk bütün yurttaşlara politik karar almada bir pay vermenin yöntemi diye kutsanır. Bununla birlikte, "demokrasi" sözcüğü farklı şekillerde veya anlamlarda kullanılmaktadır. Bu bağlamda, birbirleriyle çatışma potansiyeli olan iki demokrasi görüşü öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, nüfusu meydana getiren bireylerin ve ahalinin üyelerinin devletin yönetimine, genellikle oy verme yoluyla katılma fırsatına sahip olmaları gereğini vurgular. İkincisi ise demokratik bir devletin, halkın kendisi gerçek çıkarlarının nerede olduğundan yana bilgisizlik içinde bulunduğu zaman bile, halkın gerçek çıkarlarını yansıtmaya gereğine dikkat çeker. Ben bunlardan birincisi, yani ilk demokrasi türü üzerinde yoğunlaşacağım.

Antik Yunanda, bir demokrasi, birkaç kişi (oligarşi) veya tek bir kişi (monarşi) tarafından değil de, halk tarafından yönetilen bir kent-devletiydi. Kadınlar, köleler ve kent-devletinin yurttaşı olmayan daha pek çok insanın yönetime katılmalarına izin verilmediği için, her ne kadar onun halkın bütünü tarafından yönetilmiş olduğunu düşünmek yanlış olmakla birlikte, eski Atina çoğunluk demokrasinin bir modeli olarak görüldü. Hiçbir demokratik devlet kontrolü altında bulunan insanların hepsine birden oy kullanma izni tanımaz: Onun oy kullanma izni tanımadıkları arasında, küçük çocuklar ve akıl sağlığı ciddi olarak bozuk olanlar gibi, ne yaptıklarını anlamaya yetili olmayan çok sayıda insan

bulunur. Bununla birlikte, halkın büyük bir oranına politik katılım imkânı tanımayan bir devlet, günümüzde demokrasi adına hak kazanamaz.

Doğrudan Demokrasi

Eski demokratik devletler doğrudan demokrasilerdi; yani oy vermek için seçilenler, temsilcileri seçmek yerine, her konuda tartışıp öyle oy verebiliyorlardı. Doğrudan demokrasiler sadece görece olarak az sayıda katılımcıyla veya verilecek nispeten az karar olduğu zaman uygulanabilir. Oldukça çok sayıda ve farklı konuda oy verecek büyük miktarlarda insanın varoluşunun yarattığı pratik güçlük, elektronik iletişimin buna yavaş yavaş izin vermesi mümkün olmakla birlikte, olağanüstü büyüktür. Fakat böyle bir şeye erişilmiş olsaydı bile, doğrudan bir demokrasinin makûl ve doğru sonuçlara varması için, oy kullananların oy verdikleri konulara ilişkin olarak sağlam bir kavrayış içinde olmaları gerekir ki, bu da zaman alan ve bir eğitim programı gerektiren bir şeydir. İlgili konularda aynı düzeyde olmalarını talep etmek, yurttaşlardan herhâlde çok fazla şey istemek olur. Günümüzün demokrasileri, işte bu durumun bir sonucu olarak, temsili demokrasilerdir.

Temsilî Demokrasi

Temsilî bir demokraside seçimler oy verenlerin istedikleri ve dolayısıyla, tasdik ettikleri temsilcilerini seçmeleri için yapılır. Bu temsilciler daha sonra, belli birtakım ilkelere göre organize edilebilen günlük karar alma süreçleri içinde olurlar. Bu seçimler de, farklı ülkelerde ve farklı şekillerde yapılır: Bazıları mutlak çoğunluk ararken, diğer bazıları salt çoğunluğa bakar.

Temsilî demokrasiler halk tarafından yönetimi, bazı başka yollardan değil de, mutlaka belli birtakım yollardan temin eder. Bu demokrasiler halkın halk tarafından yönetilmesi amacına, sadece seçilmiş olanlar halk tarafından seçildikleri sürece, ulaşırlar. Bununla birlikte tem-

silciler bir kez seçildikten sonra, tikel meselelerde veya münferit konularda, genellikle kendilerini halkın istekleriyle sınırlanmış görmezler. Seçimlerin sık yapılması hizmet veya görevin kötüye kullanılmasına karşı bir güvence oluşturur: Seçmenlerin istek veya taleplerini dikkate almayan yöneticilerin yeniden seçilmeleri pek muhtemel değildir.

Demokrasiye Yönelik Eleştiriler

Bir Yanılsama Meydana Getirmesi

Bazı teorisyenler, özellikle de Karl Marx (1818 - 1883)'tan etkilenmiş olanlar, demokrasinin yukarıda anahatları çizilen bazı biçimlerine, politik karar-alma sürecine sadece aldatici bir katılım duygusu yarattığı gerekçesiyle hücum etmişlerdir. Bu teorisyenler oy verme sürecinin halkın yönetimini garanti edemeyeceğini iddia ederler. Bazı seçmenler gerçek çıkarlarının nerede yattığını anlayamayabilirler veya usta konuşmacı ya da hatipler tarafından kandırılabilirler. Dahası, seçimlerde takdim edilen adaylar silsilesi seçmenlere hakikî bir tercih sunmaz. Özellikle de o çok tipik olarak, özde birbirlerinin neredeyse aynı politik tavır, tercih ve projeleri olan iki ya da üç aday arasında tercihte bulunmaya eşdeğer bir şey olduğu zaman, bu demokrasi türünün niçin bu kadar göklere çıkarıldığını anlamak zordur. Marksistler, bunun kendileri de bizzatı ekonomik ilişkilerin sonucu olan mevcut güç/iktidar ilişkilerini sadece yansıtan "burjuva demokrasisi" olduğunu söylerler. Halka oy kullanma şansı tanımak, bu güç/iktidar ilişkileri ıslah edilmeye kadar, bir vakit kaybindan başka bir şey değildir.

Seçmenlerin Uzman Olmamaları

Demokrasinin, en kayda değeri Platon olan diğer eleştirmenleri, sağlıklı ve doğru politik karar almanın, seçmenlerin çoğunun sahip olmadığı bir şey olarak, azımsanmayacak ölçülerde uzmanlık gerektirdiğine işaret ederler. Doğrudan demokrasinin, bu durumda devlet yaptıkları şeye dair pek az bilgi ya da ustalığa sahip insanların elinde kalacağı için, hayli

yoksul bir politik sistemle sonuçlanması çok muhtemeldir. Gemiye, yolcular değil de, kaptan yönetmelidir.

Benzer bir argümandan temsili demokrasiye de hücum etmek için yararlanmak mümkündür. Seçmenlerin büyük çoğunluğu belli bir adayın ehliyetini veya yeterliliğini takdir edebilecek bir konumda değildir. Onlar, politik siyasete doğru değer biçecek bir konumda olmadıkları için, temsilcilerini onların ne kadar güzel veya çekici oldukları ya da nasıl gülümsedikleri gibi konuyla ilişkisiz özelliklere dayanarak seçerler. Ya da aksi takdirde, onların tercihleri politik partilerle ilgili tetkik edilmiş önyargılar tarafından belirlenir. Sonuç olarak, pek çok mükemmel potansiyel temsilci seçilmezken, pek çok ehliyetsiz adam, her nasılsa sahip oldukları ilişkisiz nitelikler sayesinde, seçilir.

Bununla birlikte, bu kanıt tersine çevrilebilir ve pekâla, demokrasi-den toptan vazgeçmekten ziyade, eğitilmiş yurttaşların demokrasiye katılmaları için bir argüman olarak kullanılabilir. Bu da mümkün olmasa dahi, temsili demokrasinin, mevcut alternatifler içinde, halkın çıkarlarına en iyi hizmet eden yönetim sistemi olduğu gerçeği doğru olmaya devam eder.

Demokrasi Paradoksu

Ölüm cezasının barbarca olduğuna ve uygar bir devlette hiçbir şekilde vuku bulmaması gerektiğine inanıyorum. Konuyla ilgili bir referandumda, ben oyumu ölüm cezası konulmasının aleyhine verirken, çoğunluk kararı ölüm cezasından yana olursa, bir paradoksla karşı karşıya kalırım. Demokratik ilkelere bağlı bir kimse olarak, çoğunluk kararının yasalaşması gerektiğine inanıyorum. Ölüm cezasının yanlışlığıyla ilgili güçlü inançları olan bir birey olarak ise, ölüm cezasına hiçbir şekilde izin verilmemesi gerektiğine iman ediyorum. Binaeneleyh, bu durumda öyle görünüyor ki, ölüm cezasının (çoğunluk kararının bir sonucu olarak) hem olması gerektiğine ve hem de (kişisel inançlarımdan nedeniyle) olmaması gerektiğine inanıyorum. Fakat bu iki inanç birbiriyle bağdaşmaz. Demokratik ilkelere bağlı insanların, kendilerini bir azınlık içinde buldukları zaman, benzer bir paradoksla karşı karşıya kalmaları çok muhtemeldir.

Bu, elbette ki demokrasi kavramının altını tümünden oymaz, ama, aşığıda sivil itaatsizlik kesitinde ele alacağım bir şeye, yani vicdan ile ço-

ğunluk kararı arasındaki çatışmalara dikkat çeker. Demokratik ilkelere bağlı olan herkes, bireysel inançlarla kollektif kararlara verilen görece ağırlığı doğru tartmak zorundadır. Yine herkes, "demokratik ilkelere bağlı olmanın" ne anlama geldiğini en yalın ve en ayrıntılı bir biçimde açıklamak durumundadır.

Özgürlük

Tıpkı "demokrasi" gibi, "özgürlük" de çok farklı şekillerde kullanılan bir sözcüktür. Özgürlüğün, politik bağlamda, iki temel anlamı vardır: Olumsuz ve olumlu özgürlük. Bu özgürlükler, "Two Concepts of Liberty" adlı ünlü makalede, Isaiah Berlin (1909 - 1997) tarafında tespit ve analiz edilmiştir.

Olumsuz Özgürlük

Özgürlüğün bir tanımı, zorlama ya da müdahalenin olmamasıdır. Müdahale, başka insanlar sizi belli bir biçimde davranmaya ya da belli bir tarzda davranmaktan vazgeçmeye zorladığı zaman söz konusu olan şeydir. Size hiç kimse müdahale etmiyorsa, özgürlüğün bu olumsuz anlamı içinde, özgürsünüz.

Eğer birisi sizi hapisaneye kapatmışsa ve sizi orada tutuyorsa, bu takdirde özgür değilsinizdir. Siz her ne kadar ülkenizi terk etmek isterseniz de, pasaportunuza el konulmuşsa eğer, yine özgür olamazsınız; Alenen homoseksüel bir ilişki içinde olmak istiyorsunuz, fakat biliyorsunuz ki bunu yaptığımız takdirde suçlanacak veya kovuşturmayla uğrayacaksınız, bir kez daha özgür olmanızdan söz edilemez. Olumsuz özgürlük engelden ya da kısıtlamadan bağımsız olmaktır. Sizi bir şey yapmaktan fiilen alıkoyan hiç kimse yoksa, o zaman bu bakımdan özgürsünüz demektir.

Yönetimlerin büyük bir bölümü bireylerin özgürlüğünü belli ölçüler içinde kısıtlar. Onların bunu yapmalarının gerekçesi genellikle toplumun bütün üyelerini koruma ihtiyacıdır. Eğer herkes yapmak istediği herşeyi yapmak bakımından mutlak bir özgürlük içinde olsaydı, o za-

man insanların en güçlü ve en merhametsiz olanları büyük ihtimalle amaçlarına güçsüzü bütünüyle ezerek ulaşırlardı. Bununla birlikte, birçok liberal siyaset filozofu, hiç kimseye zarar vermemeniz koşuluyla, idarenin işi olmayan, tamamen size ait kutsallar kutsal bir bireysel özgürlük alanı olması gerektiğine inanır. Söz gelimi *On Liberty* [Özgürlük Üzerine]'de John Stuart Mill, bu süreçte kimsenin zarar görmemesi şartıyla, bireylerin kendi "yaşama deneyleri"ni devletin müdahalesinden bağımsız olarak yaratıp yaşamalarına izin verilmesi gerektiğini büyük bir güçle öne sürer.

Olumsuz Özgürlüğün Eleştirisi

Neyin Zarar Verme Olarak Görüldüğü?

Neyin başkalarına zarar verdiği karar vermek, pratikte güç olabilir. O, söz gelimi başkalarının duygularına zarar vermeyi de ihtiva eder mi? Ederse eğer, o zaman başkalarına zarar verecekleri gerekçesiyle, her tür "yaşama deneyi"ni yasaklamak gerekecektir. Örneğin, namusuna düşkün bir aile, kapı komşusu doğacı çiftin hiç elbise giymediği bilgisinden rahatsızlık duyabilir. Ya da yine aynı nedenden dolayı, doğacı çift insanlının çoğunun üzerlerini örttükleri veya elbise giydikleri bilgisinden rahatsız olabilir. Dolayısıyla, hem doğacılar ve hem de komşuları kendilerini başka insanların hayat tarzları dolayısıyla rahatsız hissedebilirler. Mill bu şekilde rahatsız edilmenin ciddi bir zarar olarak görülmesi gerektiğine inanmıyordu, fakat incitilmek veya rahatsız edilmek ile zarara uğramak arasında bir çizgi çizmek her zaman kolay değildir; söz gelimi, pek çok insan dinine küfredilmesini fiziki yaralanmadan çok daha zararlı bir şey olarak görür. Onlara yanıldıklarını veya yanlış düşündüklerini, acaba hangi temel üzerinde söyleyebiliriz?

Olumlu Özgürlük

Bazı filozoflar olumsuz özgürlüğün arttırmak için çalışmamız gereken bir özgürlük türü olduğu düşüncesine hücum etmişlerdir. Onlar olumlu özgürlüğün çok daha önemli bir politik hedef olduğunu savunurlar.

Olumlu özgürlük kendi hayatınızı kontrol etmek bakımından özgürlüktür. Hayatınızı fiilen kontrol edebiliyorsanız pozitif anlamda özgürsünüzdür, ama edemiyorsanız, fiili olarak herhangi bir şekilde sınırlanmanız veya kısıtlanmanız dahi, özgür değilsiniz demektir. Pozitif özgürlük kavramının savunucularının büyük bir çoğunluğu hakiki özgürlüğün, kendi hayat tercihlerini yapan bireyler ya da gerçekte devletler yoluyla, bir tür kendi kendini gerçekleştirme yattığına inanır.

Sözün gelişi, bir kimse alkolikse ve kendi sağduyusuna rağmen, bütün parasını çılgın içki âlemlerinde harcamaya sevkediliyorsa, bu onun özgürlüğünü yaşadığı anlamına gelmez mi? Bu, özellikle de alkolün söz konusu içki âlemlerinden pişmanlık duyduğu ayık anlarda, sezgisel olarak pek makûl gibi görünmez. Biz daha ziyade, alkolüğü içki tarafından kontrol edilen, itkinin kölesi olan biri olarak görme eğiliminde oluruz. Zorlamadan veya kısıtlamadan bağımsız olmasına rağmen, alkolik, olumlu özgürlük yorumuna göre, gerçekte özgür değildir.

Bir olumsuz özgürlük yandaşı dahi alkoliklerin, eylemlerinden tam anlamıyla sorumlu olmadıkları için, tıpkı çocuklar gibi, kendilerine bir şekilde müdahale edilmesi gerektiğini savunabilir. Bununla birlikte, bir kimse kendi hayatıyla ilgili olarak aptalca kararlar verip, bütün yeteneklerini heba ederse vb., o zaman, Mill'in ilkelerine göre kendimizi onları ikna etmeye mecbur hissederiz, fakat onları daha iyi bir hayat tarzına asla zorlayamayız. Böyle bir zorlama onların olumsuz özgürlüklerini sınırlamayı ihtiva eder. Olumlu bir özgürlük ilkesini savunanlar, böyle bir kişinin kendi potansiyelini gerçekleştirinceye ve inatçı eğilimlerinin üstesinden gelinceye kadar, tam anlamıyla özgür olamayacağını pekâla öne sürebilirler. Buradan gerçek özgürlüğe giden bir yol olarak zorlamadan yana olmaya geçmek için çok fazla gitmek gerekmez.

Isaiah Berlin pozitif özgürlük telakkisinin her tür adaletsiz zorlamaya izin vermek, haksız müdahaleye zemin hazırlamak için kullanılabileceğini savunur: Devletin temsilcileri, siyasî iktidarı elinde bulunduranlar, sizi belli şekillerde davranmaya zorlamayı, özgürlüğünüzü arttırmaya yardım ettikleri temeli üzerinde, haklılandırabilirler. Gerçekten de, o olumlu özgürlük kavramının tarihte sık sık bu şekilde suistimal edilmiş olduğu işaret eder. Bu, olumlu özgürlük telakkisinde bir şeylerin yanlış olduğunu söylemek değildir; fakat o daha ziyade, tarihin olumlu özgürlük konseptinin yanlış kullanıldığı zaman, tehlikeli bir silah olduğu gösterdiği anlamına gelir.